

Priroda vanjskotrgovinskih odnosa SAD-a i EU-a s osvrtom na TTIP

The nature of US and EU foreign trade relations with reference to TTIP

RAJKO STRENJA

magistar ekonomije, Odjel za ekonomiju
Sveučilište u Zadru
Splitska 1, 23000 Zadar
Republika Hrvatska
rajko.strenja14@gmail.com

MARKO LUKAVAC

magistar ekonomije, Odjel za ekonomiju
Sveučilište u Zadru
Splitska 1, 23000 Zadar
Republika Hrvatska
mlukavac@unizd.hr

Pregledni rad / *Review*

UDK / UDC: 339.5(4-67 EU:73)

Primljeno / Received: 02. svibnja 2018. / May 2nd, 2018.

Prihvaćeno za objavu / Accepted for publishing: 14. svibnja 2018. / May 14th, 2018.

Sažetak: Međuovisnost SAD-a i EU-a na ekonomskoj, političkoj i sigurnosnoj razini povijesno je bila izvor suradnje, ali i tenzija između dvaju globalno važnih gospodarstava. Snažne ekonomske, političke i sigurnosne spona SAD-a i EU-a omogućile su tim gospodarstvima stjecanje globalne nadmoći jer se radilo o sponama među najmoćnijima prema ekonomskim i obrazovnim kriterijima. Sa svrhom zadržavanja globalne premoći, SAD i EU se nastoje uskladiti što se tiče suvremenoga bilateralnog trgovinskog sporazuma visokih standarda, takozvanog TTIP-a. Cilj Transatlantskog sporazuma o trgovinskom i investicijskom partnerstvu je postići dogovor o daljnjoj liberalizaciji i povećanju tržišnog pristupa putem eliminacije prepreka u trgovini dobrima, uslugama i poljoprivrednim proizvodima te investicijama kao i o procedurama vezanim uz javnu nabavu. Važni ciljevi sporazuma su i povećanje regulatorne usklađenosti i kooperacije na području: vanjskotrgovinske i sigurnosne politike, investicija i razvoja novih pravila vezanih uz izravne strane investicije, prava koja proizlaze iz intelektualnog vlasništva, radničkih prava i ekoloških standarda. U ovom članku istaknut će se najvažnije nesuglasice između SAD-a i EU-a vezane uz tzv. TTIP s primarnom svrhom definiranja potencijalnih rizika za održivi rast gospodarstva EU-a u budućnosti.

Ključne riječi: SAD, EU, protekcionizam, slobodna trgovina, WTO, TTIP

Summary: The US and European Union interdependence at the economic, political and security level historically represented the source of co-operation, but also tensions between two globally important economies. The strong economic, political and security ties between the United States and the EU enabled these economies to gain global supremacy, because of the links between the most powerful according to the criteria of economics and education. With the objective of keeping global supremacy, the US and the EU have strived to agree on contemporary high-standard bilateral trade agreement, so-called TTIP. The aim of the Transatlantic Trade and Investment Partnership Agreement is to reach an agreement on further liberalization and increase of market approach through elimination of obstacles in trade of goods, services, agricultural products and investments, as well as in procedures related to

public procurement. The important objectives of the agreement are also the increase of regulatory compliance and cooperation in the area of foreign trade and security policy, investment and development of new rules associated with direct foreign investments, rights arising from intellectual property, labor rights and environmental standards. This article will highlight the most important disagreements between the US and the EU associated with so-called "TTIP" with primary purpose of defining potential risks for sustainable growth of the EU economy in the future.

Key words: US, EU, protectionism, free trade, WTO, TTIP

1 Uvod

Danas su SAD i EU i dalje u središtu globalne ekonomije, no nisu više jedini predvodnici u globalnoj ekonomiji kao neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. SAD i zemlje EU-a, posebno tzv. stare članice, jedne su od najvećih svjetskih trgovinskih sila zahvaljujući inovacijskim sposobnostima i ekonomskoj snazi tijekom industrijske revolucije. Povijesno gledajući, vodeće zemlje Europe su ostvarile globalnu političku i ekonomsku prevlast još za razdoblja kolonizacije.

Priroda vanjskotrgovinskih odnosa na relaciji SAD – EU je vrlo složena, a postupna preraspodjela globalne ekonomske moći povećava potrebu obiju strana da zajedničkim snagama rade na promicanju njihove konkurentnosti te tako osiguraju da se pravila globalne ekonomije ogledaju u vrijednostima i načelima ovih dviju strana (Dür i Lechner, 2015). Iz tih razloga vanjskopolitičke veze SAD-a i EU-a opstaju već desetljećima unatoč tome što je s vremenom na obje strane došlo do političkih i geostrateških promjena. Prema Dür (2015), jače ekonomsko povezivanje SAD-a i EU-a važan je geostrateški dogovor za 21. stoljeće, pa sve više autora istražuje potencijalne učinke ovoga sporazuma, s obzirom na to da će oni utjecati na velik dio gospodarskih subjekata u svijetu. Prema Kordos (2014), oba navedena gospodarstva su u poziciji vodećih igrača u promoviranju neoliberalne ekonomske misli jer imaju iznimno važnu ulogu u nadnacionalnim institucijama s naglaskom na Svjetsku trgovinsku organizaciju (WTO). Vanjskotrgovinska suradnja ovih dvaju gospodarstava generirala je vrlo visok stupanj slobode izbora za potrošače, dok je cjenovna konkurencija omogućila opstanak ponuđača s najpovoljnijim odnosom cijene i kvalitete.

Predmet ovoga istraživanja je priroda trgovinskih odnosa između SAD-a i EU-a. Cilj rada je opisati značajke trgovinskih politika SAD-a i EU-a te definirati najvažnije probleme i nesuglasice vezane uz aktualni Transatlantski sporazum o trgovini i investicijama, tzv. TTIP. Svrha rada je definirati koristi i nedostatke od potpisivanja TTIP-a, to jest utvrditi njegov utjecaj na daljnji razvoj gospodarstva EU-a, ali i jačanje svjetskoga gospodarstva u cjelini.

Pregledom znanstvenih radova autora koji su proučavali ovu temu, provedena je komparativna analiza znanstvene literature s ciljem razumijevanja trgovinskih odnosa između SAD-a i EU-a te razloga za pokretanje TTIP sporazuma, odnosno učinaka u slučaju njegova potpisivanja. Rad se sastoji od pet cjelina. Prva cjelina je uvod. Druga cjelina obuhvaća obilježja međunarodne trgovine SAD-a i EU-a, kao uvod u vanjskotrgovinske odnose na relaciji SAD – EU. Tema četvrte cjeline je Transatlantski sporazum o trgovini i investicijama, koji pokazuje potrebu obiju strana za rješavanje suvremenih pitanja u vanjskoj trgovini 21. stoljeća. Zaključak kao zadnja cjelina analizira nesuglasice koje najviše pridonose neslaganju u pregovorima, te kakve posljedice na Republiku Hrvatsku bi imalo potpisivanje samog sporazuma.

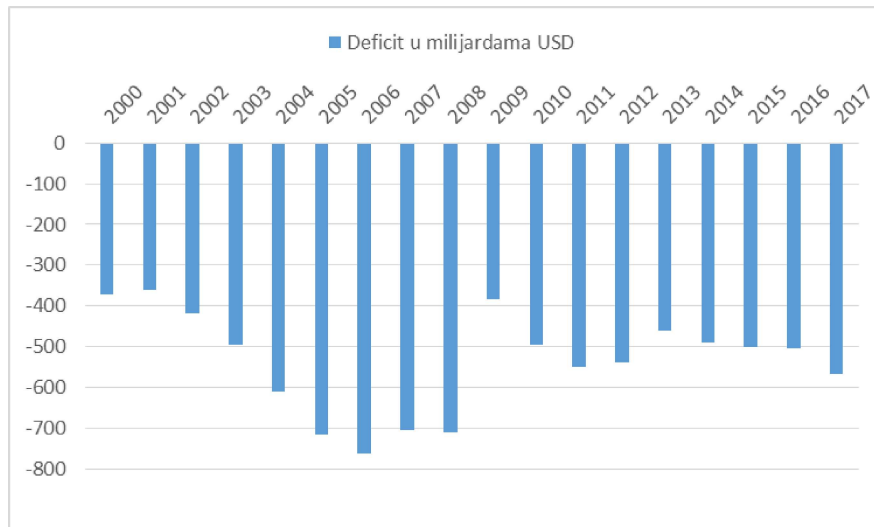
2 Obilježja vanjskotrgovinskih politika SAD-a i EU-a

Povijesni razvoj vanjskotrgovinskih i ekonomskih odnosa između SAD-a i današnjeg EU-a potrebno je analizirati u širem kontekstu. Naime, ekonomske politike su se kroz povijest razvijale pod snažnim utjecajem vojnih i sigurnosnih politika te strategija pojedinih država. Kada su protekcionističke težnje u vanjskotrgovinskim politikama prestale biti temeljno obilježje ovih dvaju gospodarstava, američko i europsko gospodarstvo počinju se zalagati za liberalizaciju trgovine te sve više surađivati po pitanju bilateralnih odnosa i slobodne trgovine.

2.1 SAD

Iako se SAD u vanjskotrgovinskoj politici ponajprije poima kao sila koja proklamira vrijednosti slobodne trgovine i neoliberalizma, njihova uloga u razvoju vanjskotrgovinske politike nije jednodimenzionalna i dosljedna, već proturječna i oportunistička. Naime, u razdoblju vladavine Ronalda Reagana (1981. – 1989.), SAD je poticao protekcionističku vanjskotrgovinsku politiku (Busch i Reinhardt 2000). Jedan od primjera je i NAFTA (engl. *North American Free Trade Agreement*), sporazum koji je SAD uspostavio kako bi regionalnim trgovinskim povezivanjem odgovorio na ekonomske poteškoće s kojima se susreo potkraj 20. stoljeća. Sadašnja administracija SAD-a na čelu s predsjednikom Donaldom Trumpom ima kritičan odnos prema uspjehu navedenog sporazuma, a kao primarni razlog tome ističe se gubitak radnih mjesta na području SAD-a. U Trumpovoj administraciji je naglašeno i kako se druge zemlje koriste manipulacijom vrijednosti deviznog tečaja kako bi ojačale svoju konkurentsku prednost na štetu gospodarstva u SAD-u. Manipulacije deviznim tečajem čest su oblik stjecaja konkurentске prednosti u međunarodnom okruženju. Slabljenje domaće valute potiče izvoz, a destimulira uvoz jer dolazi do poskupljenja uvoza i veće ekonomske koristi za izvoznike. U svakom slučaju, aktualna vanjskotrgovinska politika SAD-a se od 2000-ih do danas nije znatno promijenila u odnosu na ranija razdoblja te se može zaključiti kako SAD i dalje shvaća načela nediskriminacije u multilateralnoj trgovini vrlo fleksibilno. Primjerice, dok je Washingtonskim konsenzusom zemljama u razvoju nametnut uvjet slobodne trgovine kao preduvjeta gospodarskog razvoja, SAD se istodobno u vlastitoj vanjskotrgovinskoj politici ponovno sve više okreće bilateralizmu, odnosno zasebnim trgovinskim sporazumima s pojedinim trgovinskim partnerima. SAD je od početka 2000-ih do danas sklopio bilateralne trgovinske sporazume sa Singapurom, Čileom i Kinom s ciljem limitiranja uvoza kineskog tekstila i odjeće, te s Marokom, Kolumbijom, Panamom, Korejom, Omanom i Peruom. Istodobno je početak 21. stoljeća bio obilježen snažnim zastojem u području multilateralnih trgovinskih sporazuma. Tako je više rundi multilateralnih trgovinskih sporazuma u Dohi koji su započeli 2001. godine obustavljeno zbog neslaganja o liberalizaciji tržišta poljoprivrednih i nepoljoprivrednih proizvoda i redukciji poljoprivrednih subvencija (Cato, 2014).

SAD već tradicionalno ima visok deficit trgovinske bilance, a razlog proizlazi iz načina na koji američki građani i poslovni subjekti odlučuju o investicijama i štednji. Naime, američko gospodarstvo je iznimno sklon konzumerizmu, odnosno prekomjernom trošenju u odnosu na štednju. Ako država uštedi više sredstava nego što utroši u investicijsku potrošnju, tada ima više sredstava kojima može kreditirati ostatak svijeta, to jest poticati inozemnu potražnju za svojim dobrima. Drugim riječima, štednja umanjena za investicijsku potrošnju jednaka je vrijednosti izvoza umanjenoj za vrijednost uvoza. Taj fundamentalni ekonomski zakon objašnjava prirodu trgovinskog deficita SAD-a koji nastaje iz mentaliteta prekomjerne potrošnje i nedostatne štednje (Feldstein, 2017). Zemlja s kojom SAD ostvaruje najveći vanjskotrgovinski deficit je Kina. Navedeno proizlazi iz činjenice da su odluke kineskih građana i poslovnih subjekata u potpunosti oprečne odlukama američkih građana i poslovnih subjekata. Dok u SAD-u investiranje i potrošnja snažno nadilaze razinu štednje u gospodarstvu, u Kini je situacija potpuno oprečna, odnosno favorizira se štednja u odnosu na potrošnju. Kina je i jedan od najvećih kreditora SAD-a. Deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni SAD-a i Kine uzrokovan je i cjelokupnom prirodom poslovanja multinacionalnih kompanija u globalnom okruženju. Multinacionalne kompanije sa sjedištem uglavnom u SAD-u, zbog nižih troškova proizvodnje, to jest usmjerenosti korporacija na ostvarivanje profita, otvaraju svoje proizvodne pogone u Kini iz čega je proizašla dominacija Kine u proizvodnji dobara na globalnoj razini. To se osobito odnosi na odjeću, strojeve i potrošačku elektroniku. Česta je situacija da tvrtke sa sjedištem u SAD-u izvoze sirovine za proizvodnju u Kinu gdje se sklapaju gotovi proizvodi i ponovno uvoze na američko tržište. Kako je cijena finalnih proizvoda viša od cijene komponenti, SAD ostvaruje deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni s Kinom. Na Grafikonu 1. prikazan je navedeni trend kretanja vanjskotrgovinske bilance SAD-a od 2000. do 2017. Godine.

Grafikon 1 Vanjskotrgovinska bilanca (deficit) SAD-a od 2000. do 2017. u mlrd. USD
Izvor: www.statista.com „United States Trade Balance from 2000. to 2017.“ (2018)

Na temelju podataka iskazanih u Grafikonu 1. zaključuje se kako je vanjska trgovina SAD-a cijelog razdoblja promatranja bilježila deficit. Prosječna vrijednost deficita vanjskotrgovinske bilance SAD-a od 2010. do 2017. godine iznosila je -535,25 milijarde američkih dolara. Najviši deficit u promatranom razdoblju zabilježen je 2006. godine, a iznosio je 761,72 milijarde američkih dolara, dok je najniža vrijednost deficita u promatranom razdoblju iznosila 361,51 milijardu USD i to 2001. godine.

2.2 EU

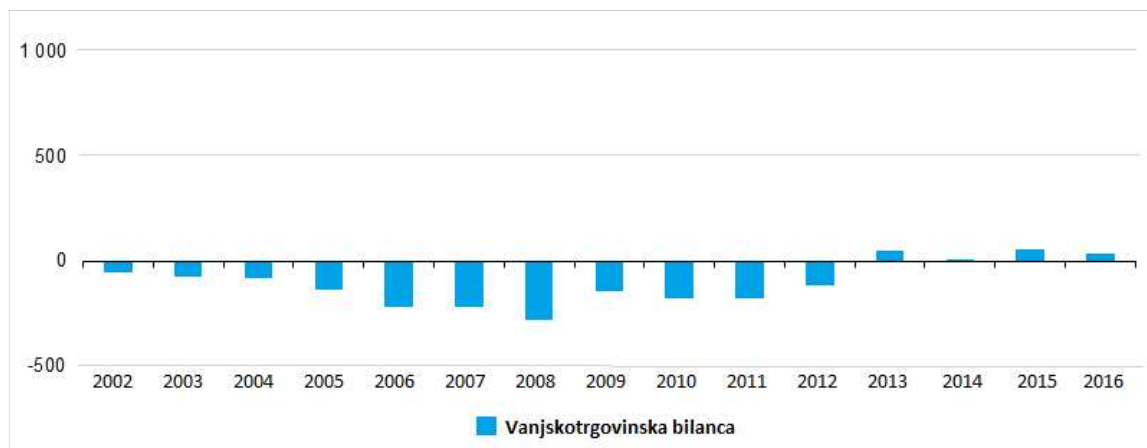
EU je snažna trgovinska sila na globalnoj razini, druga globalna sila nakon SAD-a po vrijednosti uvoza i druga po važnosti trgovinska sila prema kriteriju vrijednosti izvoza, dok je najveći globalni izvoznik Kina. Vanjskotrgovinska politika EU-a temelji se na tri stupa. Prvi stup je zauzimanje za otvoreno i liberalizirano tržište koje ima jasne regulatorne okvire. Drugi stup je društvena odgovornost prema građanima EU-a kao i prema ostatku svijeta. Treći stup vanjskotrgovinske politike EU-a je orijentacija na kontinuirano poboljšanje u konkurentnosti zajedničkoga unutarnjeg tržišta EU-a na svjetskoj razini.

U središtu vanjskotrgovinske politike EU-a nisu samo pregovori o trgovinskim tarifama, već se stavlja naglasak i na: uspostavu zadovoljavajuće razine kvalitete proizvoda i usluga na osnovi standardizacije, zaštitu intelektualnog vlasništva putem patenata i licenca kao prava na korištenje patenta te na odnos između domicilnog poreznog sustava i mogućnosti privlačenja investicija. Okvire vanjskotrgovinske politike EU-a moguće je promatrati u širem kontekstu. Naime, Unija nije zainteresirana samo za promicanje trgovine na globalnoj razini, već i na zaštitu okoliša, ljudskih prava i prava radnika u kontekstu vanjske trgovine. Navedena je pitanja osobito važno uzeti u obzir prilikom formiranja vanjskotrgovinske politike, jer je činjenica da je isključiva težnja za povećanjem učinkovitosti i trka za profitom multinacionalnih kompanija uvelike ugrozila stanje okoliša i eksploatirala prava radnika u manje razvijenim dijelovima svijeta. Stoga se EU percipira kao agent promicanja koncepta društvene odgovornosti kroz vanjskotrgovinsku politiku (Dür, 2008).

Pregovarački ciljevi EU-a u aktualnoj vanjskotrgovinskoj politici nastoje se realizirati na dvije razine, i to multilateralnim i bilateralnim trgovinskim sporazumima. Cilj je također kontinuirano produbljivanje vanjskotrgovinskih veza s brzorastućim gospodarstvima svijeta: Kinom, Rusijom (do uspostavljanja sankcija zbog političkih konotacija) i Brazilom, te promoviranje prava na slobodnu trgovinu eliminiranjem trgovinskih prepreka. Na multilateralnoj razini EU je vrlo aktivan čimbenik koji utječe na globalnu vanjskotrgovinsku politiku u okviru Doha runde pregovora. Važan predmet tih

pregovora je pristup prehrambene industrije EU-a tržištima izvan jedinstvenog tržišta Unije na razini Svjetske trgovinske organizacije. U okvirima multilateralnoga vanjskotrgovinskog pregovaranja EU teži unaprjeđenju izvozne konkurentnosti i slobodnom tržišnom pristupu osobito za proizvode EU-a iz kategorije hrane i pića (European Commission, 2016).

Može se zaključiti kako je EU kao nadnacionalna zajednica od svojeg osnutka 1993. godine do danas ostvario globalno važnu vanjskotrgovinsku poziciju te je kroz uključenost u multilateralne i bilateralne sporazume razvila ideje slobodne i otvorene trgovine. EU je jednako tako suočen s otegotnim okolnostima u provedbi Doha runde pregovora vezanih uz liberalizaciju poljoprivrednih tržišta na multilateralnoj razini, ponajprije zbog nespremnosti SAD-a da snizi subvencije na poljoprivredne proizvode. Sadašnje stanje pokazuje kako je uspjeh u multilateralnim pregovorima znatno teže ostvariti zbog sukobljenih interesa sudionika pregovora. Na Grafikonu 2. prikazan je trend kretanja vanjskotrgovinske bilance SAD-a od 2002. do 2016. godine.

Grafikon 2 Vanjskotrgovinska bilanca (deficit i suficit) EU-a od 2002. do 2016. u mlrd. EUR
Izvor: Eurostat. Evolution of imports, exports and trade balance EU (2018)

Podaci prikazani u vanjskotrgovinskoj bilanci EU-a pokazuju deficite od 2002. do 2012. godine. Taj je deficit iz godine u godinu rastao, a europska dužnička kriza uvjetovala je postupno smanjenje deficita od 2008. do 2012. godine. Nakon postupnog jačanja svjetskoga gospodarstva, a posebno SAD-a, kao posljedica jačanja inozemne potražnje u 2013. godini je ostvaren pozitivan preokret i suficit u trgovinskim odnosima EU-a s trgovinskim partnerima. Taj se trend nastavio do 2016. godine. Pritom, najvažnije izvozno tržište EU-a je tržište SAD-a.

3 Vanjskotrgovinski odnosi na relaciji SAD – EU

Vanjskotrgovinski odnosi između SAD-a i EU-a kao dvije najvažnije trgovinske sile proizlaze iz bilateralnoga trgovinskog sporazuma koji datira iz razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata. Trgovinski sporazum između SAD-a i Europe prvotno se odnosio na SAD i šest razvijenih europskih zemalja, no kada je 1993. godine formalno osnovan EU, značajke trgovinskog sporazuma sa SAD-om su se proširile na svih 28 zemalja članica EU-a. Analiza povijesnog razvoja vanjskotrgovinskih odnosa između SAD-a i EU-a pokazuje kako se radilo o vrlo složenom sustavu odnosa koji je uključivao velik broj trgovinskih i pratećih financijskih aktivnosti kojima je stvorena snažna međuovisnost gospodarstava SAD-a i EU-a. Ta je međuovisnost uvjetovana i članstvom te vodećim ulogama u nadnacionalnim organizacijama kao što su Svjetska trgovinska organizacija, Međunarodni monetarni fond, OECD (engl. *Organizaton for Economic Co-operation and Development*) i Svjetska banka (Waltz, 2000).

Međuvijesnost SAD-a i EU-a na ekonomskoj, političkoj i sigurnosnoj razini povijesno je bila izvor suradnje, ali i tenzija između dvaju globalno važnih gospodarstava. Snažne ekonomske, političke i sigurnosne spona SAD-a i EU-a omogućuju gospodarstvima globalnu nadmoć jer je riječ o sponi najmoćnijih prema ekonomskim i obrazovnim kriterijima. Ova su gospodarstva ujedno nositelji glavne inovacijske sposobnosti kao nositelji većine prava na intelektualno vlasništvo nad suvremenom tehnologijom. S obzirom na gotovo istovjetan stupanj gospodarske i tehnološke razvijenosti, priroda trgovine između SAD-a i EU-a je intraindustrijska te u uvozu i izvozu prevladava trgovina sličnim proizvodima kao što su automobili i računalna tehnologija. Ujedno je snažnim povezivanjem financijskih sektora osiguran slobodan tijek i mobilnost kapitala na interkontinentalnoj razini, a kapitalni tijekovi imaju važan udio u bilateralnim ekonomskim aktivnostima.

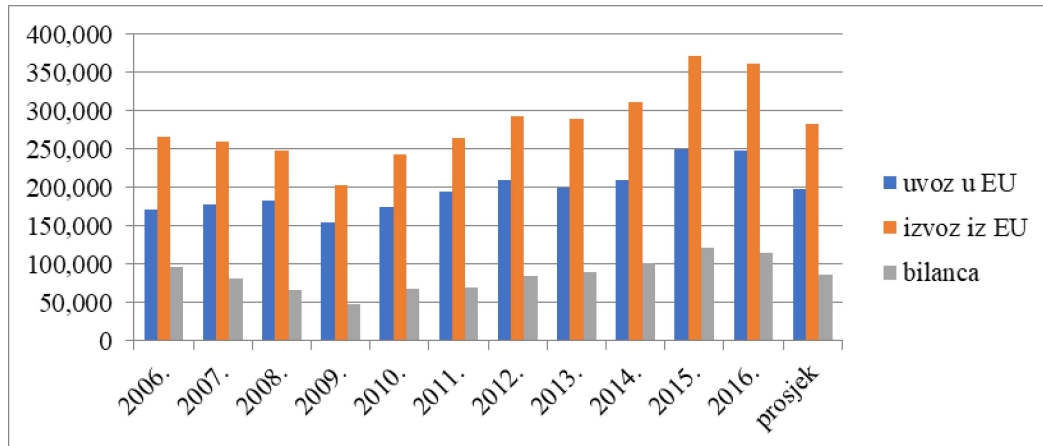
Pitanja sigurnosti i obrane također snažno povezuju SAD i EU te pridonose ekonomskoj i trgovinskoj međuvijesnosti dvaju gospodarstava. Dvadeset dvije od ukupno 28 zemalja EU-a surađuju sa SAD-om u području sigurnosti i obrane u sklopu Sjevernoatlantskog sporazuma NATO (engl. *North Atlantic Treaty*). U okviru NATO sporazuma definirana su i mnoga pitanja koja se odnose na vanjskotrgovinske odnose. Tim su sporazumom propisani standardi za provedbu procesa javne nabave pojedinih država članica za potrebe sigurnosti i obrane, utvrđeni su standardi proizvoda te su definirane smjernice koje se odnose na kontrolu izvoza tehnologije koja se primarno primjenjuje u civilne svrhe, ali može biti upotrijebljena i u vojne svrhe. Na globalnoj razini vanjskotrgovinska politika često se rabi kao sredstvo za osiguranje globalne sigurnosti. Tako su ekonomske sankcije, odnosno restrikcije u slobodnim tokovima uvoza i izvoza u iz pojedinih zemalja važno sredstvo u realizaciji ciljeva sigurnosne i obrambene politike. Sigurnosna i obrambena pitanja su imala vrlo važnu ulogu u formiranju vanjskotrgovinske politike na relaciji SAD – EU tijekom hladnog rata između SAD-a i Sovjetskog Saveza kada su SAD-u trebali saveznici na europskom kontinentu.

Pravnu osnovu koju u bilateralnim trgovinskim sporazumima slijede SAD i EU čine odredbe Općeg sporazuma o tarifama i trgovini. Te su odredbe ujedno osnova za rješavanje mnogih bilateralnih trgovinskih sporova između ovih dvaju gospodarstava. Iako su oba gospodarstva orijentirana prema slobodnoj trgovini i slobodnim investicijskim tijekovima te su zajedno postavili temelje otvorenoga međunarodnog sustava nakon Drugoga svjetskog rata, na bilateralnoj i multilateralnoj razini postoje i veliki sporovi. Stajalište SAD-a i EU-a razlikuje se u vrlo važnim područjima međunarodne trgovine. Tako SAD smatra kako je poljoprivredna politika EU-a velika prepreka slobodnoj konkurenciji na međunarodnoj razini te da je oblik protekcionizma s ciljem zaštite europske poljoprivredne proizvodnje. Istovremeno, EU zamjera SAD-u primjenu ekstrateritorijalnih ekonomskih sankcija prema Kubi i drugim zemljama, a velik izvor neslaganja je i subvencionirano tržište poljoprivrednih proizvoda u SAD-u. Naime, SAD smatra da odredbe Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) EU-a narušavaju tržišnu ravnotežu dovodeći europske poljoprivredne proizvođače u povoljniji tržišni položaj na svjetskom tržištu. To je jedan od razloga modifikacije ZPP-a koja je danas primarno usmjerena na integralan te ekološki i ekonomski održiv ruralni razvoj, a udio sredstava namijenjenih za izravno subvencioniranje se kontinuirano i progresivno smanjuje. Novom orijentacijom u ZPP-u postignut je visok stupanj sukladnosti poljoprivredne politike na razini Unije sa zahtjevima WTO-a te su ujedno podržani naporu u stvaranju visokih standarda kakvoće i sigurnosti hrane. S druge strane, poljoprivredna politika SAD-a regulirana Aktom o očuvanju hrane i energije ostala je nepromijenjena te su izravne subvencije koje stvaraju poremećaje u cjenovnoj ravnoteži i konkurentnosti na globalnoj razini ostale temeljna stavka javnih ulaganja u razvoj poljoprivrednog sektora (De Castro, 2016).

Analize pokazuju kako se sustav javnih poljoprivrednih davanja u SAD-u još uvijek u velikoj mjeri oslanja na protekcionističke politike implementirane 1930-ih u vrijeme Velike depresije. Stoga se može zaključiti kako je upravo SAD sila koja odbija prilagodbu WTO pravilima što se tiče smanjenja izravnih subvencija poljoprivrednicima. Taj zaključak potvrđuje i činjenica da SAD za poljoprivredu izdvaja 0,6 % BDP-a, a EU 0,4 % BDP-a.

U sadašnjem trenutku otegotna okolnost u trgovinskoj suradnji SAD-a i EU-a je i činjenica da se navedena dva gospodarstva međusobno okrivljuju zbog neuspjeha multilateralnog pregovaranja u Doha rundi pregovora. Obje strane su pokazale visoku razinu tvrdoglavosti i nisu bile sklone odstupanjima od vlastitih interesa tijekom navedene runde pregovora. Takav se stav negativno odrazio na potencijale globalnog razvoja, a osobito na potencijale rasta i razvoja manje razvijenih zemalja. EU i SAD pokazali su visoku razinu samodostatnosti tijekom Doha pregovora jer SAD nije snizio subvencije poljoprivrednom sektoru, a EU svojom legislativom onemogućuje liberalan pristup tržištu

za poljoprivredne i pojedine nepoljoprivredne proizvode iz manje razvijenih zemalja. Ovaj je sukob krucijalan čimbenik koji će znatno utjecati na prirodu multilateralnih trgovinskih odnosa i WTO-a u budućnosti. Na Grafikonu 3. je brojčano izražena vrijednost trgovinske razmjene između SAD-a i EU-a od 2006. do 2016. godine.

Grafikon 3 Vrijednost trgovinske razmjene između SAD-a i EU-a u mil. EUR (2006. – 2016.)
Izvor: European Union, Trade in goods with USA (2018)

Podaci u Grafikonu 3. pokazuju kako je EU u promatranom razdoblju od 2006. – 2016. godine kontinuirano ostvarivao suficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni s SAD-om. Prosječna vrijednost uvoza iz SAD-a iznosila je 197.331 milijardu eura, a prosječna vrijednost izvoza iznosila je 283.122 milijarde eura. Prosječna godišnja vrijednost suficita iz vanjskotrgovinske razmjene za EU, odnosno deficita za SAD iznosila je 85.792 milijarde eura. Podaci iz grafikona pokazuju kako je izvoz iz SAD-a u EU bilježio porast od 2006. do 2016. godine s iznimkom u kriznoj 2009. i 2010. godini kada je EU zahvatila dužnička kriza. Godine 2009. došlo je do pada uvoza na vrijednost od 155.250 milijardi EUR, a tek 2011. je ostvaren porast uvoza u odnosu na 2008. godinu za 6,27 %. Ekspanzivan rast uvoza iz SAD-a u EU od 19,39 % ostvaren je u 2015. godini, a 2016. je zabilježen blagi pad vrijednosti uvoza od 0,72 %.

Trendovi u kretanju izvoza iz EU-a u SAD pokazuju kontinuirani trend opadanja od 2006. do 2009. godine što se preklapa s razdobljem globalne krize koja je ishodišno potekla iz financijskog sustava u SAD-u 2007./2008. godine. Od 2006. do 2009. godine izvoz iz EU-a u SAD je pao za 23,7 %. U razdoblju od 2009. do 2015. godine nastupio je trend porasta vrijednosti izvoza iz EU-a u SAD od prosječno 7,30 % godišnje. Godine 2016. došlo je do blagog pada u vrijednosti izvoza iz EU-a u SAD od -2,43 %. Može se zaključiti kako negativna gospodarska kretanja negativno utječu na vanjskotrgovinsku razmjenu, što zbog okretanja zemalja protekcionizmu s ciljem zaštite domaće proizvodnje, što zbog manje likvidnosti subjekata što onemogućuje uvoz. Tijekom 2017. godine trendovi su nastavljeni, izvoz iz EU-a u SAD iznosio je 375,5 milijardi eura, a uvoz u EU iz SAD-a 255,5 milijardi eura (Eurostat, 2017).

4 Transatlantski sporazum o trgovini i investicijama (TTIP)

Transatlantski sporazum o trgovini i investicijama (engl. *Transatlantic Trade and Investment Partnership*) je bilateralni sporazum o slobodnoj trgovini između SAD-a i EU-a o kojem se pregovara od srpnja 2013. godine. Pregovarači s obje strane smatraju TTIP suvremenim bilateralnim trgovinskim ugovorom s visokim standardima. Cilj sporazuma je postići dogovor o daljnjoj liberalizaciji i o povećanju tržišnog pristupa eliminacijom prepreka u trgovini dobrima, uslugama i poljoprivrednim proizvodima te investicijama kao i o procedurama vezanim uz javnu nabavu. Važni ciljevi Sporazuma

su i povećanje regulatorne usklađenosti i kooperacije na području vanjskotrgovinske politike i investicija te razvoj novih pravila vezanih uz izravne strane investicije, prava koja proizlaze iz intelektualnog vlasništva, radničkih prava ekoloških standarda. Potreba za rješavanjem suvremenih pitanja u vanjskoj trgovini 21. stoljeća važan su aspekt sporazuma te se njime žele regulirati tokovi podataka i informacija, analizirati uloga suvremenih dobavnih lanaca i poduzeća u javnom vlasništvu. Rješenja koja se donesu u okviru TTIP sporazuma planiraju se koristiti kako bi se unaprijedila vanjska trgovina na multilateralnoj razini i kako bi se postavili globalni standardi vezani uz ulogu Kine i drugih rastućih svjetskih gospodarstava u trgovini na globalnoj razini (Akhtar i Jones, 2014).

Pregovori o usvajanju TTIP sporazuma započeli su 2013. godine te je do danas održano ukupno petnaest rundi pregovora. Iako je prvotno planirano da će se pregovori dovršiti do ožujka 2014., kompleksnost pregovora zahtijevala je produljenje roka za sklapanje ugovora. Stajališta pojedinih pregovaračkih strana i dionika o učincima TTIP sporazuma se znatno razlikuju. Zagovornici potpisivanja sporazuma s obje pregovaračke strane smatraju TTIP važnom prilikom za jačanje transatlantskog ekonomskog rasta i razvoja te kao priliku za povećanje stope zaposlenosti u SAD-a i EU-u zbog smanjenja troškova koji nastaju zbog tarifnih i netarifnih barijera, a koje su slabile ekonomski rast i snagu vanjskotrgovinskih odnosa na relaciji SAD – EU. Skeptici smatraju kako će dodatna liberalizacija trgovine na razini SAD – EU uzrokovati nejednaku distribuciju troškova i koristi te da će zaoštavanje konkurencije ugroziti poslovanje strateških važnih domicilnih gospodarskih sektora (Fontagné et al., 2013).

Obje strane ipak se slažu o sigurnosnim dobrobitima koje mogu proizaći iz dublje transatlantske suradnje, posebice uzimajući u obzir recentne sigurnosne ugroze u Europi na području Ukrajine, kao i ugroze koje je izazvao rast terorističkih prijetnji na globalnoj razini. Može se zaključiti da unatoč stajalištima obje strane o koristima sporazuma za sigurnosnu i obrambenu politiku, nije došlo do produbljivanja transatlantske suradnje zato što je održano mnogo rundi pregovora u četverogodišnjem razdoblju, a sporazum još nije usvojen.

Zagovornici TTIP sporazuma polaze od stajališta da su SAD i EU dva vodeća globalna gospodarstva koja imaju veliku odgovornost u formiranju međunarodne multilateralne trgovinske politike. TTIP se smatra sporazumom koji bi mogao i trebao unaprijediti multilateralnu trgovinu u cjelini, no ovaj je stav teško prihvatiti kada se uzme u obzir činjenica da su upravo SAD i EU kao dominantne trgovinske sile te koje su zakočile Doha rundu pregovora jer nisu mogle postići kompromis i dogovor. Optimistične diplomatske struje smatraju kako je TTIP prilika da SAD i EU konsensualno riješe kontroverzna pitanja s naglaskom na pitanja vezana uz poljoprivrednu politiku koja su ostala neriješena tijekom Doha runde pregovora. Međutim, ako su obje pregovaračke strane i u multilateralnom pregovaranju pokazale sklonost isključivoj obrani vlastitih interesa, postoji opasnost da takve tendencije postanu još izraženije u bilateralnim pregovorima, o čemu svjedoči i duljina pregovora o TTIP sporazumu (Raza et al., 2014).

Činjenica je da SAD i EU imaju bitno različita stajališta kada je u pitanju društvena odgovornost. Dok su važni aspekti društvene odgovornosti poput prava koja proizlaze iz radnog zakonodavstva, ekoloških standarda i razvoja civilnog društva te javnog zdravlja važna tema uključena u horizontalne razvojne strategije EU-a poput strategije „Europa 2020.“, SAD je u svojim ekonomskim, trgovinskim, političkim i drugim vanjskopolitičkim odnosima znatno više usmjeren isključivo na ekonomsku dobrobit te geopolitičku i geostratešku dominaciju na globalnoj razini. Tako je činjenica da su upravo američke multinacionalne korporacije te koje su u velikoj mjeri eksploatirale zemlje u razvoju ugrožavajući prava okoliša i prava radnika iskorištavajući nedostatan razvijenu legislativu zemalja u razvoju. S obzirom na navedeno, očekivano je da su upravo u SAD-u izražena protivljenja TTIP sporazumu zbog mogućnosti da SAD izgubi suverenost što se tiče donošenja odluka o pitanjima radnog zakonodavstva, prava okoliša ili standardima u javnom zdravstvu.

Iako su prosječne vanjskotrgovinske tarife između SAD-a i EU-a prilično niske, za određene kategorije osjetljivih proizvoda zadržane su više razine tarifa koje se nazivaju „tarifnim vrhovima“, definiranim za osjetljive uvozne kategorije proizvoda poput mliječnih proizvoda, pića i duhana, ribe i ribljih prerađevina, tekstila i odjeće. Uklanjanje viših tarifa na navedene skupine proizvoda moglo bi dovesti do velikog porasta transatlantske vanjskotrgovinske razmjene i ekonomskih dobiti. Jačanju mehanizma slobodnog tržišta na transatlantskoj razini može znatno pridonijeti i otvaranje tržišta javne nabave, odnosno B2G tržišta. Europska komisija je donijela odluku da će se u transatlantskom bilateralnom trgovinskom sporazumu posebno pregovarati o proizvodima koji se smatraju „kulturnim

iznimkama“ u audiovizualnoj i filmskoj industriji. Značajne prepreke proizlaze i iz različitih stavova pregovaračkih strana o pitanjima zaštite privatnosti podataka i prekograničnim tokovima podataka preko interneta, kao najvažnije suvremene informacijsko-komunikacijske platforme (Bièvre et al., 2016).

Regulatorna pitanja vanjskotrgovinske politike imaju središnju ulogu u TTIP sporazumu te su vezana uz regulaciju trgovine u ključnim sektorima kao što su automobilska, kemijska i kozmetička industrija, informacijsko-komunikacijska tehnologija, trgovina medicinskim uređajima, pesticidima i farmaceutskim proizvodima. Temeljna regulatorna pitanja odnose se na viši stupanj sukladnosti u zakonskim regulativama kojima se uređuje poslovanje u ključnim gospodarskim sektorima. Iako postoji politička težnja za usklađivanjem zakonodavstva, kulturološke razlike i preferencije potrošača su realna otegotna okolnost u provedbi harmonizacije sektorskog zakonodavstva. Primjer kulturoloških razlika i razlika u preferencijama potrošača je sklonost europskih potrošača prema prirodnoj i organski uzgojenoj hrani, dok su američki potrošači skloni konzumaciji genetski modificirane hrane. To je jedno od područja oko kojih će se teško postići konsenzus jer je svijest potrošača o utjecaju hrane na ljudsko zdravlje na različitom stupnju razvoja. Tu govorimo o velikim razlikama u pitanju sigurnosne regulative u pojedinim gospodarskim sektorima, a posebno u sektoru sigurnosti hrane. Naime, standardi vezani uz sigurnost hrane u SAD-u su znatno niži nego na razini EU-a te bi njihovo podizanje izazvalo otpore američkih poljoprivrednih proizvođača, kao što bi odobravanje nedeklarirane GMO hrane izazvalo otpore potrošača u EU-u. Prema Meltzer (2015), a u skladu s dosadašnjom praksom, kako bi se riješile regulatorne nesuglasice odlučeno je da će se određenim kategorijama proizvoda trgovati prema načelu jednokratnog testiranja prilikom uvoza na tržište. Takva praksa temelji se na tzv. uzajamnom sporazumom koji se do sada odnosio na testiranje i certifikaciju proizvoda u sektoru telekomunikacije, rekreativnog zrakoplovstva i medicinskih uređaja. Ovaj je sporazum donesen još 1998. godine te se očekuje sklapanje idućih uzajamnih sporazuma po uzoru na njega (Meltzer, 2015).

Iako su investicijski režimi između SAD-a i EU-a u velikoj mjeri otvoreni, zadaća TTIP sporazuma je odgovoriti na nedorečena investicijska pitanja putem bilateralnih trgovinskih sporazuma. Na taj se način osigurava sigurnije pravno okruženje u daljnjem razvoju investicijskih odnosa američkoga i europskoga gospodarstva. Važna pitanja na koja je tijekom pregovora potrebno odgovoriti su pitanja dodatne liberalizacije tržišta u pojedinim sektorima te pitanja visine ulaznih barijera za investitore. Nakon utjecaja globalne gospodarske krize 2007./2008. koja se s područja SAD-a proširila na EU i pridonijela nastanku europske dužničke krize, EU je znatno postrožio zahtjeve vezane uz kapitalne kontrole što utječe na proces slobodnih kapitalnih tokova. Složenost investicijske politike jedan je od uzroka produljenja pregovora između SAD-a i EU-a, a središnje pitanje je bilo rješavanje sporova na razini investitor – država (Fernández et al., 2016).

Pitanja zaštite rada i okoliša su vrlo važna i kontroverzna pitanja u TTIP sporazumu. EU ima dugu tradiciju očuvanja zaštite društvene pravednosti te stoga nastaje zabrinutost oko toga da će liberalizacija uz visoku razinu zaštite prava radnika uzrokovati negativne posljedice po ekonomsku učinkovitost. Međutim, EU je stava da zaštita prava radnika u trgovinskim sporazumima može znatno unaprijediti konkurentnost obaju gospodarstava jer liberalizacija uzrokuje povećanje produktivnosti i inovacijske sposobnosti, a istodobno se trgovinskim sporazumom štite temeljna prava rada i okoliša. Stoga EU od SAD-a očekuje ratifikaciju temeljnih konvencija Međunarodne organizacije rada i poštivanje temeljnih međunarodnih konvencija o zaštiti okoliša (De Ville, 2016).

Otvorena pitanja i sukobi SAD-a i EU-a ugrožavaju stabilnost multilateralne trgovine, a time i opstojnost Svjetske trgovinske organizacije u budućnosti. Budućnost WTO-a nije ugrožena samo sukobima na relaciji SAD – EU, već i zbog činjenice da SAD opetovano krši pravila WTO-a u međunarodnoj trgovini istodobno namećući drugim zemljama prihvaćanje tih pravila (Stephan, 2012).

Motivacija za sklapanje novoga bilateralnog sporazuma uvjetovana je težnjom da se riješe otvorena pitanja i da se na bilateralnoj razini uspješno odgovori na nova pitanja vanjske trgovine u 21. stoljeću što se osobito odnosi na uspostavu prekograničnih dobavnih lanaca i status poduzeća u javnom vlasništvu. Nesumnjivo je da je težnja za sklapanjem TTIP sporazuma uvjetovanja nastojanjem SAD-a i EU-a za jačanjem transatlantske konkurentnosti u odnosu na rastuća gospodarstva svijeta, a poglavito u odnosu na Kinu koja ima poziciju najvećega svjetskog izvoznika. Unatoč tome, na temelju faze u kojoj se pregovori o TTIP sporazumu nalaze, zaključuje se kako je u sadašnjem trenutku odnos

između SAD-a i EU-a više obilježen borbom za vlastita stajališta i interese, nego težnjom za kooperacijom s ciljem unaprjeđenja transatlantske konkurentnosti (Guerrieri i Dimon, 2006).

Autori koji su se bavili tematikom TTIP-a, a citiraju su u ovom odjeljku citirane, i autori ovoga članka, uvijek objektivno pristupaju problematici, no za pretpostaviti je da na njihovo konačno mišljenje ipak utječe i njihovo dosadašnje, kako znanstveno tako i životno ili poslovno iskustvo. Upravo iz toga proizlaze i razlike u pristupu problematici pa će u konačnici dio autora staviti naglasak na probleme i definirati rizike sporazuma, dok će drugi dio naglasiti prednosti i zanemariti negativne aspekte, to jest prijetnje. Tako Franc i Kušćer (2016) zaključuju kako efekti tzv. TTIP po zemlje potpisnice i tzv. treće zemlje nisu jednoznačni ni jednako raspoređeni među zemljama i da će konačno ovisiti o vrsti dobara koja se razmjenjuju između zemalja članica i trećih zemalja, o divergenciji u propisima te obuhvatu sporazuma. No prema netom učinjenoj podjeli autora, za njih se može ustvrditi kako ipak više naglašavaju pozitivne učinke tzv. TTIP-a u vidu poboljšanja učinkovitosti zbog smanjenja regulatornih troškova, unaprjeđenja tehnologije i veće konkurencije, to jest posljedično veće korisnosti za potrošača. U tom smjeru, prema očitovanju Europske komisije, odbacuju se sve sporne situacije, koje su većim dijelom i navedene u prethodnoj raspravi, kao neutemeljene. Potpuno suprotno navodi Meltzer (2015) koji dovodi u pitanje potpisivanje sporazuma s obzirom na očiglednu prijetnju snižavanja ekoloških standarda i standarda o genetski modificiranoj hrani u EU-u i činjenicu da je svijest potrošača u SAD-a i u EU-u na različitoj razini, i to posebno u području sigurnosti hrane i zaštite okoliša.

Mišljenje autora ovoga rada je kako se ne smije podcijeniti tzv. skeptike. Primjerice, i sami zagovornici sporazuma navode kako će im zbog povećanja konkurencije biti povećana učinkovitost poslovanja. To upućuje na daljnju reorganizaciju poslovnih procesa. Dodatno, može se postaviti pitanje gdje je granica kada daljnje povećanje konkurencije na tržištu više ne uzrokuje blagostanje već poremećaje u ekonomiji. U uvjetima kada je tržište već konkurentno, veća konkurencija dovest će do još nižih cijena od čega će potrošači, i to opet ne svi, imati koristi samo kratkoročno. Zbog pada cijene mnoga tržišta ostat će strateški važna za veće poslovne subjekte koji se neće s njih povući zbog manjih financijskih profita.

S druge strane, manji poslovni subjekti nemaju toliku snagu i često imaju ograničene izvore financiranje te ponajprije moraju biti profitno orijentirani da bi opstali. U opisanoj situaciji već u kratkom roku dio potrošača postao bi nezaposlen, a manji gospodarstvenici bili bi obeshrabreni. U srednjem roku, zbog smanjenja konkurencije zbog izlaska dijela subjekata, cijena bi ponovno narasla, to jest vratila se na prethodnu razinu, ali bi se tržišna struktura promijenila, to jest imala bi značajke oligopola. To je izrazito vidljivo na primjeru Republike Hrvatske gdje je liberalizacija financijskog tržišta dovela do oligopolnog bankarskog sustava, a liberalizacija tržišta robom kontinuiranim padom domaće poljoprivredne proizvodnje u korist njezina rasta u drugim članicama EU-a.

5 Zaključak

U modernoj međunarodnoj trgovini vrlo se malo takozvanih sporazuma o slobodnoj trgovini zapravo uklapa u definiciju slobodne trgovine. SAD i EU kao dva dominantna svjetska zagovornika slobodne trgovine štite svoja domaća tržišta i proizvođače. Pritom je najrazvijenijim zemljama EU-a dodatno od koristi definiranje cjelokupnog tržišta EU-a tzv. jedinstvenim tržištem jer to onemogućuje zaštitu manje konkurentnih industrija, ponajprije poljoprivredne i prehrambeno-prerađivačke industrije, u slabije razvijenim zemljama članicama EU-a, od tržišnog prodora korporacija iz bogatijih i tzv. starijih članica EU-a. Dodatno, iz provedene analize vanjskotrgovinske razmjene između SAD-a i EU-a od početka prošlog desetljeća do danas, može se zaključiti da se oba subjekta okreću domaćoj proizvodnji kada njihova gospodarstva karakterizira stagnacija ili pad BDP-a.

Unatoč činjenici da između SAD-a i EU-a postoje mnoga neriješena pitanja na multilateralnoj razini, od 2013. godine dva su najjača svjetska gospodarstva angažirana u procesu sklapanja globalno najvažnijeg bilateralnoga trgovinskog sporazuma pod nazivom Transatlantski sporazum o trgovini i investicijama – TTIP. Pritom je pitanje poljoprivrednih subvencija i sigurnosti hrane osobit izvor konflikta jer se oba gospodarstva međusobno optužuju za protekcionizam u poljoprivrednoj politici zbog visoke razine subvencija na poljoprivredne proizvode. Navedena problematika ostala je neriješena, no ekonomija obujma američkih i europskih poljoprivrednih proizvođača (pobjednika na

jedinstvenom tržištu EU-a) koja je dodatno podržana subvencijama, ugrožava konkurentnost poljoprivrednih proizvođača manje razvijenih zemalja.

Kao članica EU-a, i Republika Hrvatska u svojem zakonodavstvu snažno štiti prava okoliša i socijalnu sigurnost te pravednost. TTIP sporazum u kontekstu Republike Hrvatske predstavlja opasnost za poljoprivrednu i prehrambeno-prerađivačku proizvodnju koja i u razdobljima blagog oporavka zemlje bilježi negativne trendove. Sporazumom SAD želi nametnuti uvoz GMO hrane i zahtijeva ukidanje oznaka geografskog podrijetla, a Hrvatska ima značajne izvore za organsku poljoprivrednu proizvodnju koja može i treba biti njezina ključna komparativna prednost. Također, mali i srednji proizvođači koji dominiraju u strukturi hrvatskoga gospodarstva svoje tržišne strategije temelje na autohtonosti proizvoda. Za Republiku Hrvatsku i EU u cjelini je dodatna otegotna okolnost promjena pravnog odnosa između multinacionalnih kompanija koje uglavnom imaju sjedište u SAD-u. TTIP bi omogućio ulazak multinacionalnih korporacija u sporove s državama, a u vezi s primjerice postavljenim ekološkim standardima i pravima radnika. Stoga se zaštita prava investitora koju je sporazumom predložio SAD može ocijeniti vrlo rizičnim čimbenikom za zemlje EU-a.

Prema zagovarateljima TTIP-a, realizacija sporazuma dovela bi do jačanja konkurentnosti transatlantskoga gospodarstva, ekonomskog rasta, otvaranja novih radnih mjesta i očuvanja dominacije SAD-i i EU-a kao vodećih gospodarstava svijeta i kreatora liberalnih tržišnih modela. Međutim, autori na vjeruju da bi se usvajanjem sporazuma gospodarstvo EU-a prepustilo na upravljanje nekoliko vodećih ekonomskih aktera, naspram mnoštvu manjih i srednjih ekonomskih subjekata koji su karakteristika gospodarstva EU-a u cjelini. Navedeno bi u budućnosti samo produbilo jaz u individualnom bogatstvu predstavnika krupnog kapitala i ostalog stanovništva EU-a.

Literatura

Akhtar, S. I., Jones, V. C. (2014). Proposed Transatlantic Trade and Investment Partnership (T-TIP), *Congressional Research Service*, str. 3

Baldwin, R. E. (2006). Multilateralising regionalism: spaghetti bowls as building blocs on the path to global free trade, *The World Economy*, 29 (11), 1451-1518, str. 1453.

Baldwin, R., Lopez Gonzalez, J. (2015). Supply-chain Trade: A Portrait of Global Patterns and Several Testable Hypotheses, *The World Economy*, 38 (11), str. 1682-1721.

Bièvre, D. D., Poletti, A., Hanegraaff, M., Beyers, J. (2016). International institutions and interest mobilization: the WTO and lobbying in EU and US trade policy, *Journal of World Trade*, 50 (2), str. 289-312.

Busch, M. L., Reinhardt, E. (2000). Bargaining in the shadow of the law: early settlement in GATT/WTO disputes, *Fordham Int'l LJ*, 24, str. 158.

Cato, V. A. (2014). U.S. Trade Policy: History and evidence, *International Organization*, str. 682.

De Castro, P. (2016). A comparative approach to European and American agricultural Policies.

De Ville, F. (2016). T-TIP and Labour Standards, *Policy Department A: Economic and Scientific policy*.

Dür, A. (2008). Bringing Economic Interests Back into the Study of EU Trade Policy Making, *The British Journal of Politics & International Relations*, 10 (1), str. 27-45.

Dür, A., Lechner, L. (2015). Business Interests and the Transatlantic Trade and Investment Partnership, *The Politics of Transatlantic Trade Negotiations: TTIP in a Globalized World*, Farnham: Ashgate, str. 69-79.

European Commission (2016). The European Union Trade Policy.

Eurostat (2017). USA-EU-International trade in goods statistics.

Fernández, A., Klein, M. W., Rebucci, A., Schindler, M., Uribe, M. (2016). Capital control measures: A new dataset, *IMF Economic Review*, 64 (3), str. 548-574.

Guerrieri, P., Dimon, D. (2006). The Trade Regionalism of the United States and the European Union: Cooperative or Competitive Strategies?, *The international trade journal*, 10 (2), str. 85-93,

European Union (2018). Trade in goods with USA.

Fontagné, L., Gourdon, J., Jean, S. (2013). Transatlantic trade: whither partnership, which economic consequences?, *CEPII Policy Brief*, 1.

Franc, S., Kušćer, M. (2016). Značajke i očekivani efekti Transatlantskog sporazuma o trgovini i investicijama, *Notitia – časopis za održivi razvoj*, 2.

Kordos, M. (2014). Issues and Challenges of the US – EU Economic Relations, *Economics and management*, 19 (1), str. 6-15,

Meltzer, J. P. (2015). The Internet, Cross Border Data Flows and International Trade, *Asia & the Pacific Policy Studies*, 2 (1), str. 90-102.

Raza, W., Grumiller, J., Taylor, L., Tröster, B., Von Arnim, R. (2014). ASSESS_TTIP: Assessing the claimed benefits of the Transatlantic Trade and Investment Partnership, *Austrian Foundation for Development Research*,

Stephan, H. R. (2012). Revisiting the Transatlantic Divergence over GMOs: Toward a Cultural-Political Analysis, *Global Environmental Politics*, 12 (4), str. 104-124.

Waltz, K. N. (2000). Structural realism after the Cold War, *International security*, 25 (1), str. 5-41.